

PRIKAZI I KRITIKE Reviews and Critics

Franz W. Seidler, Alfred M. de Zayas (ur.), *Kriegsverbrechen in Europa und im Nahen Osten im 20. Jahrhundert*, Berlin, Hamburg, Bonn (Mittler und Sohn) 2002, str. 380

Knjiga *Ratni zločini u Evropi i bliskom istoku* je pokušaj sastavljanja leksikona ratnih zločina u ovom delu sveta. Sastoji se iz predgovora priređivača (str. 11-14), sto četrdeset odrednica podeljenih u devet tematskih oblasti (15-310), spiska autora, pravne studije Armina Štajnkama (Steinkamm) (313-363), registra osoba (365-369) i registra mesta (370-380).

Glavni deo knjige je podeljen u devet celina nejednake dužine. Prvi deo (str. 15-19) opisuje ratne zločine u razdoblju 1900-1914 i ima samo odrednice o koncentracionim logorima u Burskom ratu i Balkanskim ratovima od Martina Krögera (Kröger). U drugom pomenutom se konstatuje da su sve zaraćene strane činile zločine i navodi se nekoliko primera.

Drugi deo (str. 19-50) govori o zločinima tokom Prvog svetskog rata, a treći (str. 50-55) o ratnim zločinima u razdoblju između dva svetska rata. Najveći deo knjige (str. 55-241) što je uostalom i razumljivo, govori o ratnim zločinima tokom Drugog svetskog rata. Od 86 odrednica 7 se tiče teritorije bivše Jugoslavije. U prvom, opštem delu su četiri odrednice, a u delu o pojedinim slučajevima takođe četiri. Prva je o mađarskim merama

protiv civilnog stanovništva u sklopu borbe protiv partizana (str. 101-103) od Kristiana Ungvarija (Krisztian Ungvary) koja se bavi postupcima u okupiranoj Vojvodini i Transilvaniji. Kad govori o Vojvodini autor pre svega ističe zloglasnu raciju u Novom Sadu i Šajkaškoj a broj žrtava navodi kao 1122. On govori i o 15 000 proteranih i 15 000 zatvorenih u koncentracione logore. Ovi brojevi, posebno oni o raciji (za koju se u jugoslovenskoj istoriografiji navodi više nego dvostruki broj žrtava) odudaraju od onih koji se obično nalaze u jugoslovenskoj istoriografiji, što ukazuje na potrebu daljih istraživanja u tom pravcu.

Isti autor se bavi i Zločinima jugoslovenske i rumunske armije u Mađarskoj (128-129). Pri tome dolazi do određene konfuzije. Pre svega naslov ukazuje da se radi o zločinima u *Mađarskoj*, a tekst govori o zločinima u Jugoslaviji (rumunskim delom se ovde nećemo baviti). Ungvari se poziva na čuveni memorandum Vase Čubrilovića, (koga pogrešno naziva generalom!), ali izgleda da ga nije čitao jer isti ne govori samo o etničkom čišćenju Vojvodine. On govori i o masovnim streljanjima, internacijama i

izgonu za vreme rata naseljenih Sekelja. Za Nemce stradale u talasu odmazde i kasnijih godina u logorima navodi (na osnovu dosta tačnih nemačkih proračuna) 56 736 žrtava. Broj stradalih Mađara navodi kao 34 491. Iako autor to ne spominje, ovaj broj potiče iz mađarske dosta impresionističke publicistike: s obzirom na to da je politika prema Mađarima već od novembra 1944. počela da se drastično razlikuje od one prema Nemcima, ovaj broj mađarskih žrtava deluje fantastično. Istraživanja u Srbiji su uspeła da dokažu smrt samo nekoliko hiljada, ali su ona s druge strane, zbog nedostupnosti građe, fragmentarna.

Karl Gustav Štrem (Carl Gustav Ströhm) u odrednici Pokolji jugoslovenske armije na kraju rata (str. 129-133) govori o sudbini ratnih zarobljenika koje su Britanci izručili NOV krajem rata. Reč je o našoj javnosti poznatoj priči o stradanju velikog broja, pretežno hrvatskih antikomunista koji se obično vezuju za „križni put”, Blajburg i Kočevski rog. Autor se za izradu priloga koristio hrvatskom publicistikom što se snažno odrazilo na njegov rad. Brojevi zarobljenika izručenih partizanima se dosta razlikuju i ceo tekst ukazuje na to da je ovaj problem daleko od toga da bude historiografski rešen. Štrem se poziva na broj od 1,5 miliona žrtava okupatora i kvislinga kojim su operisale posleratne komunističke vlasti, tvrdeći da je u njemu sadržan i broj stradalih antikomunista svih boja i nacija. Budući da je broj od 1,5 miliona žrtava davno odbačen, tj. znatno umanjen, treba pretpostaviti da je i broj stradalih antikomunista u skladu sa tim znatno niži nego što to smatra Štrem i hrvatska publicistika iz koje crpe podatke.

Isti autor u odrednici Kraj jugoslovenskih Nemaca (str. 134-135) govori o sudbini folksdojčera na kraju Drugog svetskog rata. Pri tom ne spominje opšte i posebne uslove, ulogu folksdojčera tokom rata, međunacionalne odnose pre rata itd. koji su doveli do uništenja nemačke nacionalne manjine. Autor iznosi i netačan podatak da je deo jugoslovenskih Nemaca poslat u Sibir na prinudni rad, iako je, da je pažljivije čitao folksdojčersku literaturu koju citira, mogao lako videti da nisu bili deportovani u Sibir već u Ukrajinu.

U drugom delu odeljka o Drugom svetskom ratu su predstavljeni pojedini konkretni slučajevi ratnih zločina tokom Drugog svetskog rata. Horst Bog (Boog) u odrednici Vazdušni napad na Beograd 6. 4. 1941. (159-161), predstavlja taj napad kao kompatibilan sa međunarodnim ratnim pravom. Po njegovom tvrđenju, Beograd nije bio proglašen za otvoreni grad, a i da jeste on to de facto ne bi bio dok god je u njemu bilo vojske i vojnih postrojenja. Napad je po njemu bio u skladu sa međunarodnim ratnim pravom i zato što je doneo neposredne vojne koristi, tj. obezglavljivanje jugoslovenske vojske je znatno doprinelo brzom okončanju rata. Po njemu, Luftvafe se trudila da kolateralne štete svede na minimum, iako procenat od 20-25% razaranja koje navodi, kao da to ne potvrđuju. Autor se trudi da dokaže kako je napad imao samo striktno vojne ciljeve u užem smislu reči, zanemarujući psihološku komponentu zastrašivanja stanovništva i sejanja panike terorističkim bombardovanjem i civilnih ciljeva. Previda takođe i činjenicu da Beograd nije mogao biti sraunjen sa

zemljom jer tada ne bi mogao da služi kao sedište nemačke komande. Što se broja žrtava tiče, sa pozivanjem na Dedijera, autor tvrdi da je poginulo 3000 civila.

Wolf Šteker (Wolf Stoecker) u odrednici Sporna događanja u Pančevu aprila 1941, (str. 161-163) govori o pogubljenju 18, (a ne dva puta po 18 kako se navodi u jugoslovenskoj historiografiji) uhvaćenih gerilaca koji su prvih dana okupacije u Pančevu ubili četiri SS-ovca. Po njegovim nalazima, preki vojni sud je devetorici priznao status boraca (tj. legalnost po međunarodnom ratnom pravu) dok ostaloj devetorici nije. Zbog toga su prvih devet streljali vojnici Vermahta, dok je preostalih devetoro bilo obešeno od strane jednog folksdojčerskog i jednog mađarskog dobrovoljca.

U ovom odeljku su i dva teksta iz pera autora ovog prikaza u kojima se na osnovu trezvenije domaće literature govori o nemačkim odmazdama u Kraljevu i Kragujevcu 1941. godine (str. 173-176)

Sledeći odeljak je takođe vezan za Drugi svetski rat i nosi naslov Posleratni zločini okupatorskih snaga (str. 241-282). Ovaj deo je još više rađen po meri nemačkih čitalaca jer govori skoro isključivo o stradanju nemačkih ratnih zarobljenika i folksdojčera. Poslednji prilog u vezi Drugog svetskog rata na teritoriji bivše Jugoslavije i istovremeno poslednji prilog u ovom odeljku je onaj Štefana Karnera Represalije prema pripadnicima nemačke manjine u Sloveniji (str. 279-281). Kao i mnogi nemački tekstovi na tu temu, ovaj sadrži netačnosti i nejasnoće. Autor prvo postupak nemačkih okupatora sa Slovencima deklarira kao „genocid u pokušaju”, da bi zatim izložio osnovna

načela AVNOJ-a II. Potom se govori o želji novih jugoslovenskih vlasti da iseli oko 110 000 folksdojčera preostalih u zemlji, a to se vezuje za navodne odluke AVNOJ-a u Jajcu 21. novembra 1944. o oduzimanju građanskih prava i imovine folksdojčera. Kao i mnogi nemački autori, Karner brka različita zasedanja AVNOJ-a, tj. njegovog predsedništva i njihove odluke. (21. novembra 1944. Predsedništvo AVNOJ-a je donelo odluku o konfiskaciji imovine folksdojčera. Građanska prava nisu spomenuta u toj odluci, već tek u jednom njenom tumačenju šest meseci kasnije.) Autor potom izlaže ukratko surov tretman Nemaca u Sloveniji i praktični nestanak nemačke manjine iz nje. Nije međutim jasno zašto je ova odrednica došla pod zločine „okupatorskih snaga”.

Sledeći odeljak je posvećen ratovima za oslobođenje od kolonijalne vlasti, tačnije Alžirskoj borbi protiv Francuske (str. 282-285). Sledi odeljak o izraelsko-arapskim sukobima (str. 285-294), pa zatim o iračkom ratu 1990-1991 (str. 294-299).

Poslednji deo knjige opisuje ratove posle raspada Jugoslavije pod naslovom Balkanski ratovi od 1990. Ovaj odeljak sadrži četiri odrednice. Prva je opšti pregled ratova za jugoslovensko nasleđe od Volkfanga Ečmana (Wolfgang Etschmann) pod naslovom Raspad Jugoslavije 1991-2000. Autor iznosi kratak pregled rasta nacionalizama na jugoslovenskim prostorima i tok ratova u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, te na Kosovu. Njegova interpretacija događaja se potpuno uklapa u standardno zapadno viđenje problema. Srbima je pripisana da-

leko najveća krivica, njihovi zločini su jasno naznačeni, dok su zločini drugih strana prećutati ili samo dotaknuti. Isto važi i za žrtve među Srbima.

Posle ovog uvodnog teksta, odeljak sadrži i tri konkretna primera. Prvi, Opsada Sarajeva (str. 306-308) od Hansa-Joahima Hajncea (Hans-Joachim Heintze) daje poznatu sliku opsade Sarajeva. Autor međutim previđa činjenicu da muslimansko rukovodstvo nije htelo da prihvati ponudu srpskih snaga da se civilno stanovništvo evakuiše. Na taj način ono je postalo dvostruki talac: srpskih snaga oko grada i sopstvenih vlasti u samom gradu. Autor takođe ni najmanje ne sumnja da su sva po zlu čuvena granatiranja sa velikim brojem žrtava bila (ne)delo isključivo Srba.

Isti autor u tekstu Zaštićena zona Srebrenica (str. 306-308) govori o poznatim tragičnim događajima u ovom gradu, zanemarujući delimično pravu ulogu „međunarodne zajednice” i „Plavih šlemova” na terenu.

Konačno isti autor je uradio i prilog o pokolju u Račku, iznoseći verzije obe strane onako kako smo to mogli da pratimo kroz medije. On, kao i mnogi drugi, ocenjuje da je događaj u Račku bio odlučujući za pokretanje NATO napada. O tome će tek istoriografija dati svoju reč. Što se tiče njegove konstatacije da je sastanak u Rambujeu bio poslednji pokušaj ne-vojnog rešenja krize, on deluje u najmanju ruku naivno.

Interesantno je da se ovo delo pojavilo i na japanskom (sa paralelnim naslovom na engleskom *Encyclopedia of War Crimes in Modern History*), ali u dosta izmenjenom obliku. U japanskoj verziji

knjiga sadrži oko 250 priloga iz celog sveta, koji se delom i tematski razlikuju od priloga iz nemačkog izdanja. Razlika u obimu, izboru tema i rasporedu materijala dovodi čitaoca u dilemu da li su u pitanju dve verzije jedne knjige ili dva potpuno nezavisna dela sa više zajedničkih elemenata. Od priloga koji se tiču jugoslovenske istorije oni se većinom javljaju i u japanskom izdanju. U njemu su izostali prilozi o zločinima u Kraljevu, Pančevu i o „križnom putu”, ali je zato uvršten prilog o masovnim ubistvima u NDH i Jasenovcu koji je upadljivo odsutan iz nemačke verzije.

U celini uzevši, knjiga *Ratni zločini u Evropi i na Bliskom istoku u 20. veku* je dosta neujednačenog kvaliteta, odnosno kvalitet pojedinih odrednica zavisi od kvalifikovanosti i nepristrasnosti pojedinih autora. Mnogi tekstovi imaju vidno apologetski karakter, i čini se da je tu intervencija priređivača morala biti stroža. Izbor priloga je takođe pre svega prilagođen nemačkoj publici. Treba konstatovati da su priređivači pokušali da stvore praktični priručnik o verovatno najbolnijoj temi 20. veka. U tome su samo delimično uspeli - verujemo više iz tehničkih razloga nego iz zle namere. I ovakav kakav je ovaj priručnik može korisno poslužiti. Rezultat koji bi zadovoljio svakoga verovatno u ovako osetljivoj problematici i nije moguće postići. Između ostaloga i zbog toga što su ratovi kao pojava suviše veliki i složeni da bi se mogli svesti na nekoliko nabrojanih ratnih zločina, čak i ako oni služe samo kao ilustracija. Ili rečima jednog bivšeg pripadnika francuske Legije stranaca: "Ne postoji ratni zločin. Sam rat je zločin."

Mr Zoran JANJETOVIĆ